

rat en el marc del bilingüisme, es podrien afegir locucions com *tot és u, formatge o queso i dis-li barret, dis-li sombrero*.⁴ (Veny 2017: 112).

En suma, felicitem calorosament l'autor per una obra ingent d'arplega de locucions i frases fetes, erudita, ben documentada, plena de novetats lèxiques, amb bones interpretacions, que contribuirà sens dubte a un millor coneixement diacrònic de la nostra llengua, en definitiva, de la seva història.

Joan VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

MASSOT I MUNTANER, Josep (2017): *De València i Mallorca*. València: Universitat de València, 490 p.

El 15 d'abril de 2016 s'investia Josep Massot i Muntaner com a Doctor Honoris Causa de la Universitat de València. Un honor conquerit amb esforç ímprobe, que ha donat com a resultat una activitat múltiple en el camp de la història, la literatura i la filologia catalanes així com en el de les edicions, de la direcció de revistes i de la gestió, sovint relacionades amb la Universitat de València que, amb lloable decisió, ha publicat un bell volum (2017) que, a més de recollir les intervencions en l'emotiu acte, inclou treballs de l'homenatjat relacionats amb temàtica valenciana i, fidel als seus orígens insulars, també mallorquina. Algunes pàgines del llibre permeten resseguir, a través de la seva biografia, la dinàmica producció d'un geni de la nostra cultura.

El llibre conté una primera part dedicada a la persona de l'homenatjat, amb discursos referents a l'acte i una història personal; una segona que conté articles de Massot seleccionats, amb una nova edició molt ampliada de *Els Mallorquins i la llengua autòctona*, per tancar l'obra amb escrits de Massot i els d'altres, publicats anteriorment, sobre l'homenatjat.

En la *Laudatio*, Vicent Simbor, editor de l'obra, exalta la saviesa de l'homenatjat, els primers contactes universitaris, tot resumint els aspectes que més el van impressionar.

La *Lectio* versa sobre l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* i les terres valencianes. Després de recordar les seves visites a València, Massot explica les vicissituds d'aquesta magna obra, patrocinada, des del 1921, pel mecenes Rafel Patxot, interrompuda durant la Guerra Civil, amb els materials dipositats a Suïssa i Barcelona i després traslladats al monestir de Montserrat, on Massot els va ordenar i successivament ha anat publicant; una feinada ímproba després de «moltes hores robades al son i al descans» (p. 37). Gràcies al seu esforç, avui tenim 21 volums d'aquesta valuosa obra, que s'afegeixen als tres publicats anteriorment.

Segueix una «Petita història personal» on Massot recorda la sort d'haver nascut en un ambient familiar amant de les nostres lletres, cultura i història (tertúlia dels oncles Marià i Mercè; avi i besavi, músics; aquell, col·lector de cançons populars, tema que l'homenatjat ha continuat amb sòlids estudis); té present la seva formació filològica i literària a través de professors de la Universitat de Barcelona (Riquer, Badia, Petit, Bastardas, Seco) i dels Estudis Universitaris Catalans de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC; Aramon, Molas), el tracte fecund amb l'editor Casacuberta i la relació amb el pare Batllori. S'estén després en diverses activitats, com la direcció de la revista *Studia Monastica*, la participació en la Universitat de Prada, l'ensenyament —massa breu!— a la Universitat de Barcelona, la col·laboració en l'Enciclopèdia Catalana, la direcció de la revista *Randa* de temes baleàrics, l'ordenació i publicació dels materials de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, la dedicació intensiva i innovadora a l'estudi de la Guerra Civil a Mallorca, la participació en les tasques de la Societat Catalana de Llengua i

4. Vid. Joan VENY, *Paraules en l'espai, el temps i la norma*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017, p. 112.

Literatura, l'entrada a la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, de la qual esdevindrà president, l'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el càrrec de secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC) exercit amb exemplar dedicació durant 20 anys, la participació en els treballs de la Societat Verdaguer, etc. Massot subratlla, entre els centenars de llibres publicats, els de major èxit: *Els mallorquins i la llengua autòctona*, els escrits sobre la Guerra Civil a Mallorca i la Història de Montserrat, completant la del P. Albareda. I ens recorda que ha escrit «molt, massa i tot, molt sovint d'una manera anònima o amb pseudònims» i recull una sentència de l'Eclesiastès, que s'autoaplica: «tingues present que fer molts llibres és mai no acabar, i que l'estudi excessiu fa malbé la salut». D'una cosa i l'altra és ben conscient, i darrerament ha viscut la segona en pròpia carn, a causa de l'infart que ha frenat la seva immensa activitat i que, en el futur, haurà de dosificar, encara que la nostra cultura, el món dels llibres se'n ressenti.

Rafel Roca completa, en un *Perfil biogràfic*, aspectes de l'activitat de Massot, com a gestor, promotor cultural, estudis humanista ("rata de biblioteca"), editor, acadèmic, organitzador de miscel·lànies, «l'home que treballa més d'aquest país». I, a més, en fa la Bibliografia, amb una llista oceànica de 86 llibres, 127 capítols de llibre, 49 edicions i revisions, 84 pròlegs i notes editorials, 400 articles de revistes, 30 articles a diaris, 52 recensions, etc., que confirmen l'etiqueta de «l'home més treballador d'aquest país».

La part VII comprèn *Escrits seleccionats* de Massot, que comencen amb una secció dedicada especialment a personalitats valencianes o relacionades amb la cultura valenciana. Traça en primer lloc la «trajectòria discreta i no gens cridanera» de Josep Lluís Bausset, llicenciat en Farmàcia i en Química, defensor de la unitat de la llengua, que crea una tertúlia a la ciutat, s'adhereix a les Normes de Castelló, fa classes de català i potencia el seu ensenyament, participa en la creació d'Acció Cultural del País Valencià, crea una revista, *Parlem*; periodista, conferenciant, novel·lista; intervingué en programes radiofònics, prohibits i fou empresonat. D'Eliseu Climent recorda la coincidència en edat, en els estudis als Jesuïtes i en projectes culturals; subratlla l'enfrontament amb actituds hostils; gràcies a ell, tenim les obres del P. Burns sobre els primers temps del Regne de València, l'obra completa del P. Batllori i l'inici de la documentació relativa als Borja. Germà Colón, «mestre de mestres», mereix una atenció especial: recorda les relacions personals durant l'estada de Colón a Basilea; destaca la participació en la creació de l'AILLC, els 40 anys de docència a la Universitat de Basilea, el seu coneixement de les llengües romàniques, la formulació d'etimologies sobre una base sòlida, especialment dels textos antics, la crítica d'alguns aspectes de l'obra de Coromines, l'aplicació d'un «mètode segur» amb un «desig constant de fer una feina ben feta i duradora». Avui, Colón, resident a Barcelona, és membre de l'IEC, responsable dels projectes del *Vocabulari medieval de Lluís Farauo* i *Refranyer Aguiló*. En el capítol dedicat a Joan Fuster, «amic culte, civilitzat, intel·ligent, agut», Massot relata les diferents trobades amb l'escriptor valencià a Sueca, València, Elx, Alacant, la seva col·laboració a *Germinabit* i a *Serra d'Or*, amb parts de la correspondència sostinguda amb els diversos directors de la revista arran de la seva amistat i reconeixement com també dels problemes que a voltes aixecava qualcun dels seus articles, de to àcidament crític, mordaç o agressiu, com el redactat amb motiu de les pintades i bomba a la seva casa de Sueca, que va ser retallat per la censura i que ara se'n pot veure la reproducció original (p. 171-173). A «Teodor Llorente i Jacint Verdaguer», Massot estudia l'estreta relació entre els dos poetes, amb visites del primer a Catalunya i del segon a València, i un ric intercanvi epistolàr àmpliament comentat, tot subratllant que Llorente va ser «el millor amic de Verdaguer».

De les figures que són objecte d'atenció, Sanchis Guarner és la més afavorida amb cinc escrits que aborden diversos caires de la seva trajectòria i personalitat. En el cap. 7, redactat arran de l'atemptat amb bomba a la seva casa (i a la de Joan Fuster) i contra les absurdes teories sobre el valencià anterior a la conquesta de Jaume I i d'una literatura valenciana diferent de la catalana, es dona la benvinguda a la 6a edició de *La llengua dels valencians* (1978) (la 2a i la 3a ja havien estat ampliades), una obra considerada «un manual utilíssim per a l'estudi de la llengua catalana vista des del País Valencià» (p. 196). El cap. 8 comenta una *Antologia de la literatura medieval de Mallorca*, una obra inèdita descoberta per M. Josepa Gallofré a l'Arxiu General de la Censura d'Alcalà de Henares, que recull fragments de les obres

d'autors insulars d'aquella època (sobre la *Nova art de trobar*, atribuïda aleshores a Francesc d'Olesa, aclareix Massot que és anònima), i s'expliquen les dificultats de la censura, que exigia les notes en castellà, a més del Pròleg, que Massot publica en apèndix. El cap. 9 traça memòries personals relacionades amb Sanchis Guarner, «home bo i savi, amic del diàleg i del pacte, amable, ben educat i respectuós amb tothom»; parla d'anècdotes diverses, de l'estímul que va imprimir als joves poetes mallorquins, distanciant-se de l'escola Mallorquina, de la col·laboració en el *Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB)*, a instàncies de Moll, i de la participació en el II Congrés de Litúrgia celebrat a Montserrat. El cap. 10 és un comentari a la biografia sobre Sanchis Guarner, trenada per Santi Cortés (2002), amb referència a l'activitat lexicològica i editorial desenvolupada al costat de Moll, que el va acollir després de sortir de la presó, a l'epistolari amb Xavier Casp i Miquel Adlert, abans que aquests abandonessin el catalanisme, i amb Coromines i Blai Bonet. Seguint la línia epistolar, el cap. 11 comenta les cartes entre Coromines i Sanchis, publicades per Josep Ferrer i Joan Pujadas (1935-1974), amb particular atenció a la polèmica sobre toponímia valenciana i les discrepàncies entre els dos lingüistes així com sobre la reacció crítica i censuradora arran d'una conferència de Moll sobre «Els dos diccionaris».

El capítol sobre «El mallorquí i la llengua autòctona», el més extens (117 pàgines), està clafert de notícies noves de gran interès. S'enceta amb una informació sobre els noms que rep la llengua a Mallorca entre els segles XIV i XVI (*pla, romanç, vulgar, lengua materna, lengua vernàcula, vulgar nostre*, però també *pla català, romanç catalanesc*); al s. XVII ja comença *llengua mallorquina* i al XVIII, es reprenen *llengua vernacla, vulgar*, completades amb *materna, pàtria*, sense que falti *llemosina*, que usa l'enciclopèdic Bonaventura Serra, que fa una defensa i valoració positiva de la nostra llengua en comparació amb el castellà (antiguitat, riquesa lèxica, aptitud per parlar altres llengües). Caldrà esperar el testimoni de Jeroni Rosselló (1873) usant *català* per referir-se a la nostra llengua. Respecte al contacte amb el castellà, destaca l'oposició de Guillem Terrassa al bisbe Díaz de la Guerra propugnant l'ús d'aquella llengua en el catecisme; remarca com el model lingüístic de les oracions i fórmules catequís-tiques «defuig el dialectalisme excessiu» i això recorda l'estàndard oral que pràcticament usava la predicació. Però les mostres dialectalitzants són freqüents: l'*Ortografia* de Cervera 1820, el *Diari de Buja*, de Miquel Ferrer (1812-1813), la proposta de diccionari de la Societat d'Amics del País que donava «suport a les pretensions centralistes», els diccionaris de Figuera (1840) i d'Amengual (1841 i 1858-1878), el *Diccionari manual* (1859), el particularisme d'Ildefons Rullan, traductor del *Quijote* al mallorquí (1905), etc. Tanmateix sovintegen els testimonis d'ús, pervivència o defensa del català, com ho testimonien la proposta per Jovellanos d'una gramàtica mallorquina (vegeu l'adherència del savi asturià a l'illa amb l'expressió «nuestra lengua mallorquina»), la pervivència del teatre religiós, el cas del mestre de Lluçmajor (1813) que ensenya ortografia mallorquina, la pastoral del bisbe escrita en castellà favorable a la Constitució i llegida en aquesta llengua perquè els fidels no l'entenen, l'adaptació d'un text gironí al mallorquí (1839). Hem d'esperar l'aparició de la figura preclara de Marian Aguiló per a la recuperació del sentiment d'unitat de la llengua, amb nítida consciència de catalanitat, manifestada en el discurs de gràcies dels Jocs Florals de 1862 i el presidencial de 1897, elogiat per Fabra. Sentiment corroborat per les idees de Jeroni Rosselló («una sola pàtria, una sola llengua»), les de Tarongí, que ja parla de «pancatalanismo» (1872; «el catalán literario es uno»; s'insisteix a desmentir l'autoria del Diccionari de 1878) i les del gran Tomàs Fortesa, autor de la primera gramàtica històrica catalana, que declara la independència del català respecte de l'occità i desgrana amb claredat els conceptes de llengua («analogías comunes») i dialecte («diferencias accidentales»). Les seves idees passaran a Joan Alcover i Miquel dels S. Oliver, Costa i Llobera, Mateu Obrador. I sobretot, a Antoni M. Alcover, eminent figura de la qual s'analitzen diversos aspectes significatius (amistat amb Prat de la Riba, organització del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, becaris a Alemanya, presidència de la SF generadora de problemes, baralles amb Costa, Ferrà, Joan Alcover, Salvà, continuïtat del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana [BDLC]*, iniciat el 1901). Entre els anys 20 i 30 té lloc la fundació de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923), que organitza cursos de gramàtica i història de la llengua (Busquets, Guillem Colom), A. Ferrer Ginart publica les *Nocions d'ortografia mallorquina* (1921), apareix la revista *La Nostra Terra* (1928) i es ret homenatge a Mn. Alcover (1928)

i a P. Fabra, que havia visitat Mallorca (1925), homenatge que fa enfadar el canonge mallorquí. Durant la Segona República, Moll rep l'autorització d'Alcover per a publicar una *Ortografia mallorquina* (1a i 2a ed. 1931). Arran de la represa del DCVB s'intenta obtenir la col·laboració de l'IEC i de la Biblioteca Balmesiana i la direcció de *La Nostra Terra* proposa, infructuosament, canviar, com més tard farà Coromines, el títol de *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Moll (1933), fidel a la seva idea d'harmonitzar la unitat de la llengua amb les varietats diatòpiques, advoca per la restauració de la llengua literària «sense que aquesta col·laboració implicàs [...] l'absorció completa del dialecte balearic pel català continental, ni la renúncia de les característiques embellidores del parlar d'aquesta illa», reprèn el BDLC (1933), que s'havia interromput el 1926, i inicia la col·lecció de literatura insular *Les Illes d'Or* (1933).

L'esclat de la Guerra Civil implicarà un retrocés en la vitalització dels elements culturals propis (supressió de *La Nostra Terra*, del BDLC, del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, fundat el 1885, que després reapareixerà en castellà). En aquelles circumstàncies adverses Moll sortirà en defensa de la continuïtat del DCVB, de les *Rondaies mallorquines* i de la col·lecció *Les Illes d'Or*, emparant-se en el fet que aquestes obres no damnaven la unitat espanyolista. Però els atacs a les actituds regionalistes es deixen sentir com el llançat contra els signants insulars del Manifest dels Catalans, instigats per Miquel i Llorenç Villalonga i sobretot, José Garrido i Gonzalo Zarranz, o l'acció de la censura, en obres tan innòcues com *L'Església de Sineu*, del canonge Joan Rotger. Malgrat les prohibicions (no s'autoritza l'ús de *català* aplicat a la llengua, substituït per *mallorquí*, *dialecto*, *vernáculo*), l'ús quotidià del mallorquí continua fins i tot entre alguns addictes al règim. No falta una nota referent al gonellisme secessionista. S'interromp la publicació del DCVB (fascicles 36-38 de 1937), es prohibeixen els *Rudiments* així com una nova edició de l'*Ortografia mallorquina* de Moll, que apareixeran al 1962, any de finalització del DCVB, que havia estat autoritzat i reprès el 1947 (en realitat el 1949), any també de la fundació de l'Obra Cultural Balear, a la que seguiran l'Escola Municipal de Mallorca, l'Estudi General Lul·lià i la Universitat de les Illes Balears.

El pas del mallorquí a la llengua comuna es reprèn al s. XIX: Morel-Fatio (1882) dividia en tres grups els cultivadors de la llengua pròpia; l'Arxiduc (1871, *Die Balearen*) parla de dues escoles: a) mallorquina, amb Roca, Tomàs Aguiló, Togores; b) unitaris, amb Jeroni Rosselló, Marian Aguiló, M. Victorià Amer, Victòria Penya, Josep Lluís Pons i Gallarza mentre que Tubino (1880) dona una informació poc acurada. Miquel dels S. Oliver destria tres moviments: a) arcaïtzants (Jeroni Rosselló, Jaume Cerdà) que persegueixen «la palabra *yacente* en los códices»; b) modernistes, que fan servir «el mallorquí que ahora se habla», però enlletgits per abundosos castellanismes: Tomàs Aguiló, Manuela de los Herreros («sus versos vibran como regocijados cascabeles»); c) model de compromís (Marian Aguiló), que usa un «tipo dialectal de Catalunya, suavizado por la meliflua fraseología mallorquina y pirenaica». En aquest grup encaixaria el paper de Tarongí (1883), que, tot criticant el Diccionari d'Amengual, distingeix sàviament entre llengua literària i llengua vulgar. Però, de fet, entre uns i altres no s'obrien compartiments estancs, sinó que hi havia tolerància, sense posicions extremes; el registre vulgar tenia conreadors com Bartomeu Ferrà, Mateu Obrador, Pere d'A. Penya, però que també cultivaven el registre literari. Francesc Gomila (1884) va contribuir a la compartimentació dels models de llengua: *literari*, per a la poesia i l'oratória; *llis*, per a «explicacions científiques i morals»; *vulgar*, per a «conversacions de família o narracions populars»; és a dir, destria el registre literari, el científic i el col·loquial, tot advocant per la unitat: «una llengua riquíssima, flayrosa, tot una», que trobarà codificadors com l'esmentat Andreu Ferrer Ginart, Jaume Busquets (*Curs pràctic d'ortografia i Elements de Gramàtica*, 1931), Moll (*Rudiments*, 1937).

Conclouen el llibre un conjunt d'escrits (9 pròlegs, 3 presentacions, 6 ressenyes i 12 articles) a càrrec d'amics i amigues que subratllen aspectes brillants de la seva vida i activitats.

L'obra, d'una riquesa de dades impressionant, amb troballes de gran mèrit, constitueix una peça bàsica per al coneixement de dades noves sobre l'Obra del Cançoner, la biografia de l'homenatjat i la història del catalanisme lingüístic. Meravellats davant tanta erudició, tantes novetats, el recensor no troba observacions de pes. Entre les dades recollides a *Els mallorquins i la llengua autòctona* potser es

podria tenir en compte la *Flora Balear* (1772), inèdita, de Bonaventura Serra, escrita en llatí, però que, al costat dels noms científics de les plantes, inclou els noms populars mallorquins, dada important per l'època. Per a la pervivència del mallorquí escrit a finals del s. XIX, tal vegada es podria fer una referència als llibres de comptes de menestrals. I pel que fa al prestigi del mallorquí entre certa gent cultivada, resulta interessant el testimoni de Pere d'A. Penya (1835), que manifesta el seu empegueïment per haver llegit composicions seves «en ma llengua nativa» en una festa religiosa i haver provocat comentaris irrisoris (1835). Entre els factors castellanitzants del s. XIX degué ser significatiu el col·legi de La Puresa (1809), l'institut Balear (1835), l'Escola Normal (1836).

L'edició és d'una pulcritud modèlica, sense errates: només a les notes de la p. 333, en la reproducció de citacions, trobem “duferebcuas” per “diferències” i “compronen” per “comprenen”.

En suma, un llibre magnífic, ric de contingut i de presentació, com ens té acostumats la Col·lecció «Honoris Causa» de la Universitat de València, i que posa en relleu la personalitat científica i humana i la immensa i variada obra de Josep Massot i Muntaner.

Joan VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

MONTOYA ABAT, Brauli (2007): *La llengua dels mallorquins de San Pedro (Argentina)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Edicions de la Universitat de les Illes Balears (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 51), 112 p.

Són relativament pocs els casos de l'establiment d'una comunitat lingüística, la llengua de la qual sovint no té darrere seu un estat independent, mitjançant l'emigració d'un elevat nombre de parlants d'aquest idioma a un territori situat lluny del seu lloc d'origen i on ja existeix i domina un altre idioma de caràcter oficial o bé emprat per una majoria de la població local. Tan o més infreqüents són les comunitats lingüístiques d'aquest tipus que aconsegueixen transmetre i conservar la seva llengua minoritària per més de dues o tres generacions. Respecte a la llengua catalana, són més aviat excepcionals les colònies catalanoparlants establertes sobretot per emigrants menorquins a la Florida (New Smyrna i Saint Augustine, EUA) l'any 1768, i, també a Algèria (departament d'Alger) el 1830 on, en el primer cas, el català deu haver-se conservat a Saint Augustine entre els descendents d'immigrants menorquins fins cap a finals del segle XIX o, com més tard, fins a l'inici del segle XX; i, en el segon, és probable que la llengua es conegués a l'Alger, i alhora als pobles veïns de Fort-de-l'Eau i Aïn Taïa, fins a la independència d'Algèria (1962).¹ Un altre cas semblant, i més aviat extraordinari, és la colònia catalanoparlant establerta per immigrants mallorquins a la ciutat de San Pedro, Argentina (província de Buenos Aires), dvers mitjan segle XIX, la qual es troba vora el riu Paraná i gairebé a mig camí entre les ciutats de Buenos Aires i Rosario, atrets tant per la seva situació geogràfica com per l'economia local basada principalment en l'agricultura (plantacions d'arbres fruiters, com ara els presseguers i els tarongers; les hortalisses, especialment els moniatos; i la ramaderia), una important indústria paperera i el turisme. La comunitat mallorquina de San Pedro ha estat analitzada a fons des d'una perspectiva sociolingüística per Brauli Montoya Abat en *La llengua dels mallorquins de San Pedro (Argentina)*, volum que reprèn i al-

1. RASICO, Philip D. (1987): *Els menorquins de la Florida: història, llengua i cultura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 52); RASICO, Philip D. (1998): *El Llibre d'Or dels menorquins de la Florida: el registre de San Pedro de Mosquitos i estudi de la població menorquina a la Florida en el segle XVIII*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis / Universitat de les Illes Balears (Col·lecció Cova de Pala, 11); MARFANY, Marta (2002): *Els menorquins d'Algèria*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or, 280).